

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Apie krikščionišką žemėlapi, vedantį aukštyn, ir reliatyvizmą

2013-05-07

ŽURNALAS: Kelionė su Bernardinai.lt

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Donatas Puslys

DATA: 2013-05

Apie krikščionišką žemėlapi, vedantį aukštyn, ir reliatyvizmą

Donatas Puslys

gėris ir blogis, blogio priežastys, reliatyvizmo diktatūra

„Gėrio priežasties jie juk nebando išsiaiškinti, kodėl jiems rūpi tik blogis?“ – klausia Anthony Burgesso knygos „Prisukamas apelsinas“ pagrindinis veikėjas Aleksiukas. „Blogai yra tai, kad mes neklausime, kas yra gerai“, – rašo Gilbertas Keithas Chestertonas. Keista situacija, rodos, mūsų civilizaciją į priekį vestų ne bendri idealai, o tik nuolatinė abejonė, siekis viską dekonstruoti ieškant už kiekvieno idealo besislepiančio blogio kirmino. Religija blogai, nes tai tėra priemonė kontroliuoti neapsišvietusių liaudį, tautinė valstybė taip pat blogai, nes visa tai yra tiesiausias kelias į šovinizmą, mažumų engimą ir konfliktus su kaimynais, kalbėti apie dorybes blogai, nes tai prieštarauja individo laisvei pačiam rinktis savo vertybes. Šeima vėlgi yra blogis, nes tai esą yra patriarchalinė institucija, be to, diskriminuojanti ne heteroseksualios lytinės orientacijos asmenis. Sąrašą dar galima tęsti ir tęsti, tačiau esminė problema yra ne sudaryti visą dekonstruotinių dalykų sąrašą, o aptarti pagrindinį tokio mąstymo šaltinį – reliatyvizmo diktatūrą, kaip kad šį reiškinį įvardijo popiežius emeritas Benediktas XVI.

Žemėlapis, kurio atsisakome

Žvelgiu į dviejų genialių dailininkų darbus – Rembrandt'o „Sūnaus palaidūno sugrįžimą“ ir „Sūnus palaidūnas tavernoje“ bei Pieterio Bruegelio „Paskutinįjį teismą“. Pradėkime nuo pastarojo. 1558 metais pieštuku ir rudu rašalu nutapytame darbe regime Jėzų, dangaus didybėje apsuptą būrio šventųjų ir trimitais visus į Paskutinįjį teismą kviečiančių angelų. Žvelgiame į išsipildymą maldos žodžių, kad Jėzus ateis

gyvųjų ir mirusiųjų teisti ir viešpataus per amžius. Viešpatavimą čia simbolizuoja po Jėzaus kojų esantis pasaulis. Kristus savo dešine ranka, kurią simbolizuoja kalavijas, rodo žemyn ir pasmerkia prasikaltusiuosius pragaro kančioms. Pragaro vartus, prie kurių pasmerktieji gabenami didžiulėje valtyje, čia atspindi didžiulė viską ryjanti pabaisa. Tuo tarpu kairės rankos trimis pirštais, simbolizuojančiais Švč. Trejybę, Jėzus rodo kelią aukštyn tiems, kurie savo gyvenimu užsitarnavo Dangaus palaimą. „Ateikite visi, kurie esate mano Tėvo palaiminti, į amžinąją karalystę. Bet žemyn į amžinąją ugnį visi tie, kurie esate prakeikti“, – štai toks užrašas, tiesa, flamandų kalba, glaustai apibendrina pagrindinę kūrinio mintį. Pasaulyje yra gausybė kelių, jais vaikščioja tūkstančiai žmonių, tačiau galiausiai visi tie keliai sueina į dvi magistrales, kurių viena veda į išganymą, kita – į prapultį.

Amžių amžius žmogų kamavo klausimas, kaip išvengti pastarojo scenarijaus ir užsitarnauti pirmąjį. Štai Evangelijoje pagal Luką skaitome, kaip vienas Rašto aiškintojas klausia Jėzaus: „Mokytojau, ką turiu daryti, kad laimėčiau amžinąjį gyvenimą?“ Evangelijoje pagal Morkų panašų klausimą užduoda turtuolis: „Gerasis Mokytojau, ką turiu daryti, kad laimėčiau amžinąjį gyvenimą?“ „Mylėk Viešpatį, savo Dievą, visa širdimi, visa siela, visomis jėgomis ir visu protu, o savo artimą kaip save patį“, – Rašto aiškintojui atsako Jėzus. „Žinai įsakymus: nežudyk, nesvetimauk, nevok, neteislingai neliudyk, neapgaukinėk, gerbk savo tėvą ir motiną“, – tokį pamokymą iš Jėzaus lūpų išgirsta antrasis klausiantysis. Patikinęs, kad visu tuo nuolatos vadovaujasi savo gyvenime, jis susilaukia paragavimo eiti, parduoti visa, ką turi, išdalyti vargšams ir taip krautis sau lobį ne žemėje, o danguje. Veikiausiai žinote ir Talmude pasakojamą istoriją apie rabiną Hilelį, pas kurį apsilankęs stabmeldys pažadėjo atsiversti į judaizmą, jei gerbiamas rabinas sugebės išdėstyti visą Torą, kol svečias stovės ant vienos kojos. „Nedaryk kaimynui to, kas nepatinka tau. Tai visa Tora – visa kita tėra komentarai. Eik ir studijuok ją“, – šie keli sakiniai, anot Hilelio, nusako visą Toros esmę. Iš pirmo žvilgsnio viskas atrodo itin paprasta – mylėk Dievą visa savo širdimi, vykdyk jo įsakymus, mylėk savo artimą ne tik žodžiais, bet ir darbais ir atsidursi grupėje tų, kurie P. Bruegelio paveiksle vaizduojami kopiantys į kalvą Dievo karalystės link.

Tačiau neabejotinai visi esame girdėję ir apie septynias mirtinas nuodėmes, kurios žmogų vilioja rinktis priešingą kelią, vedantį pražūties link. Godumas, puikybė, apsirijimas, pavydas, kerštas, geismas, tingumas – štai tų nuodėmių vardai. „Nes šis mano sūnus buvo pražuvęs ir vėl atsirado! Nes šis mano sūnus buvo numiręs ir vėlei atgijo!“ – šioje bažnytinėje giesmėje giedama apie Evangelijoje pagal Luką aprašytą sūnaus palaidūno istoriją. Žvelgiu į Rembrandt'o kūrinį „Sūnus palaidūnas tavernoje“. Pasakojama, kad šiame darbe užfiksuotas pats dailininkas kartu su savo žmona Saskia. Kad ir kaip ten būtų, paveiksle aiškiai matome mirtinų nuodėmių gundymui pasidavusį vyriškį, kuris svetingus Tėvo namus iškeitė į tavernos šurmulį, alkoholį ir neaiškios reputacijos moterų draugiją. Tiek giesmė, tiek paveikslas, remdamasis Gerąja Naujiena, visų pirma byloja ne apie fizinę, o dvasinę žmogaus prapultį ir mirtį. Bylojama apie žmogų, kuris pasiduoda puikybei, geismui ir apsirijimui. Puikybei, nes be savęs, savo troškimų, jam daugiau niekas neegzistuoja, geismui, nes leidžiasi tų aistrų užvaldomas ir vedamas, tampa nebe šeimininku, o vergu, ir apsirijimui, nes piktnaudžiauja tuo, kas turi būti vartojama saikingai.

Tačiau jau kitame Rembrandt'o darbe „Sūnaus palaidūno sugrįžimas“ matome tą patį

lėbautoją, klūpantį prie savo Tėvo kojų. Kontrastas akivaizdus. Pirmajame darbe regime gyvenimo malonumams atsidavusį, savimi pasitikintį, išsipusčiusį vyrą, o antruoju atveju matome į neviltį puolusį visišką skurdžių. Tačiau tėvas, kurį sūnus buvo apleidęs, kurio meilės ir rūpesčio buvo atsisakęs, savo sūnaus neatstumia. Atgailaujantis skurdžius paskęsta gailėsčio ir meilės kupiname tėvo glėbyje. Atgaila ir savo nuodėmingumo suvokimas veda į dvasinį atgijimą, prisikėlimą. „Vaikeli, tu visuomet su manimi, ir visa, kas mano, yra ir tavo. Bet reikėjo puotauti bei linksmintis, nes tavo brolis buvo miręs ir vėl atgijo, buvo žuvęs ir atsirado!“ – taip vyresniojo sūnaus priekaištus dėl puotos, iškeltos į doros kelią sugrįžusio jaunėlio sūnaus garbei, atremia Tėvas. Šie žodžiai tik patvirtina Jėzaus žodžius, kad į pasaulį jis atėjo ne teisiųjų, o nusidėjėlių šaukti, t. y. atėjo ne pasmerkti, o ištiesti pagalbos ranką. Nė vienas nesame pasmerktas anksčiau laiko. Galime atitolinti virš mūsų pakibusį kalaviją, jei savąjį kalaviją išsitrauksime kovai su mirtinomis nuodėmėmis, kurios, saldžiai viliodamas, iš tikro verčia mus iššvaistyti Tėvo palikimą, t. y. tas dovanas, kurias esame gavę iš Viešpaties.

Taigi krikščionybė suteikia mums išsamų žemėlapi, kuriame pavaizduoti ne tik į tikslą vedantys keliai, bet aiškiai parodyti ir minų laukai, kuriuose tyko mirtini pavojai, bei klystkeliai, paklaidinantys mus kelyje į galinę stotelę. Šį žemėlapi lengva skaityti, tačiau toli gražu nėra lengva juo vadovautis. Bylojama, kad, norint šį kelią įveikti, gali tekti pralįsti net ir pro adatos skylutę. Tad dažnai esame gundomi pagrindinį kelią iškeisti į mažiau pastangų reikalaujančius klystkelius, kurie yra pristatomi kaip lygiavertės alternatyvos. Kartais mus bando įtikinti, kad, girdi, tas žemėlapis jau senokai yra atgyvenęs ir nebėra tinkamas šiems laikams. Dar kiti ima postringauti apie tai, kad žemėlapyje pavaizduotas galutinis kelionės taškas tėra iliuzija ar piktavalių, norinčių mus apgauti, pramanas. Todėl esą neverta vargti, nes galų gale visos pastangos vis viena bus bevertės.

Religija kaip pasaka arba kaip politinis įrankis

Žymioji Friedricho Nietzsche's tezė skelbia, kad Dievas mirė. Patikslinant šią frazę, derėtų sakyti, jog mirė ne pats Dievas, tačiau mirė mūsų tikėjimas, mūsų širdyse nebeliko vietos Dievui. Vakarų pasaulis šiandien renkasi tą kelią, kurį puikiai iliustruoja sūnaus palaidūno istorija. Tačiau vien konstatuoti tai, kas ir taip akivaizdu, nepakanka, būtina aptarti ir šio pasirinkimo priežastis. Iš pradžių įsigilinkime į puikų dviejų veikėjų – Bento Spinozos ir jo bičiulio Franko – dialogą, pateikiamą Irvino D. Yalomo knygoje „Spinozos problema“. Taip, minėtasis dialogas yra išgalvotas paties autoriaus, tačiau, kurdamas šį pokalbį, jis rėmėsi XVII amžiuje gyvenusio filosofo darbais.

„Suaugusiesiems nereikia to, ko reikia vaikams. Žmonėms prieš du tūkstančius metų reikėjo to, ko nebereikia šiandieniam žmogui. Manau, visų šių kultūrinių prietarų priežastis yra ta, kad senovės žmogų baugino paslaptingas būties užgaidumas. Jam stigo žinių, galinčių suteikti tai, ko labiausiai reikėjo – paaiškinimą. Tais senais laikais jis griebėsi vienintelio galimo paaiškinimo – antgamtinio – kartu su maldomis, aukomis, košeriniu maistu ir...“ – teigia B. Spinoza. Šiuo konkrečiu atveju jis kalba apie judaizmą, tačiau kritikos taikinytis yra religija kaip tokia. Pasak šio veikėjo, žmogui žinojimo reikia dėl saugumo, nes nežinia yra bauginama. Nežinodamas jautiesi bejėgis, negalįs kontroliuoti net savo paties likimo. Savo ruožtu žinojimas suteikia bent ribotą

kontrolę, ateities numatymo galimybių. Tačiau, anot B. Spinozos, senovėje žmonėms tikrasis žinojimas, kuris reiškia ne ką kita, o gamtos dėsnių perpratimą, dar buvo nepasiekiamas. Būtent todėl dėl saugumo buvo sukurta religija, kuri teikė tam metui priimtinių paaiškinimų. Tačiau šiandien, kai turime empirinį mokslą, religijos esą nebereikia, ją, kaip klaidingų, tačiau kažkada ramybę teikusių įsitikinimų rinkinį, galima padėti į muziejų. B. Spinoza bičiuliui Frankui reiškia viltį, jog žmogaus siekis pažinti gamtą, kuri jam yra tapati Dievui, taps viršesnę už visus kitus saitus: religinius, kultūrinius ar nacionalinius. B. Spinoza tikėjo, kad žinojimas padės sujungti žmones. Šiam filosofui viskas yra imanentiška, ir nieko nėra transcendentiško. Žmogus nubloškiamas ir užskliaudžiamas gamtoje, tačiau tikimasi, kad gamtos pažinimas jį išlaisvins. B. Spinoza atmeta religiją ir už tai susilaukia *cheremo* – atskyrimo nuo žydų bendruomenės. Akivaizdu, kad B. Spinoza švystelėjo saują sėklų po kurio laiko suvešėsiančiam ateizmo derliui išauginti.

Tuo tarpu jo bičiulis Frankas, nors ir pritaria pagrindinėms Bento idėjoms bei abejonėms, nusprendžia tapti rabinu. Vis dėlto, kaip netrukus paaiškėja, to priežastis yra ne tikėjimas, o bendruomenė. „Vadovaudamas maldoms, aš susilieju su praeitimi, su tėvu ir seneliu. Taip, Bentai, drįsiu pripažinti, kad galvoju apie protėvius, kurie du tūkstančius metų tarė tuos pačius žodžius, kalbėjo tas pačias maldas, giedojo tas pačias giesmes. Tokiomis akimirkomis užmirštu savo svarbą, atskirumą ir tampu nuolat tekančios bendruomenės upės dalimi, mažyte srovele. Ta mintis man duoda kai ką neįkainojama – kaip tai apibūdinti? – nepaprastai paguodžiamą ryšį, vienybę su kitais. Man to reikia. Manau, reikia visiems“, – teigia Frankas. Religiją jis traktuoja grynai instrumentiškai, jam tai yra būdas burti ir palaikyti bendruomenę, užtikrinti gyvą jos ryšį su praeitimi. Tai – žemiškiesiems reikalams ir uždaviniams tarnaujanti religija, kurioje Dievas nebevaidina jokie ryškesnio vaidmens. Popiežius Pranciškus tokią bendruomenę yra veikiau linkęs vadinti nevyriausybine organizacija, o ne Bažnyčia.

Apibendrinant šį dialogą, galima konstatuoti, kad religijai, anot pašnekovų, tų dviejų ateitin žvelgiančių protų, arba verta visiškai išnykti, arba tapti tiesiog simuliakru. Tačiau tokia religija jau nebeteikia absoliučių moralinių imperatyvų, ji puikiai gali veikti šiuolaikiniame reliatyvistiniame pasaulyje. Ji yra praradusi ryšį su anapusybe ir gali lengvai prisitaikyti prie laiko reikalavimų, jei tik tai palaiko bendruomenę, kuriai turi tarnauti. Grįžtant prie ankstesnės metaforos apie žemėlapi, tai šiandien mes dažnai svarstome tik dvi galimas išeitis – arba iš viso atsisakyti žemėlapi, kurį ilgą laiką teikė krikščionybė, arba pripažinti, kad šis žemėlapis yra tik riboto naudojimo ir gali būti lengvai modifikuojamas. Matome krikščionybę tik kaip pasakas, kurias reikia palikti vaikams, arba kaip politinį įrankį. Vis dėlto trečio kelio jai nėra paliekama – teiginiai, kad krikščionybė šiandien gali teikti absoliučią moralinę tiesą, yra atmetami kaip pavojingi. Kodėl taip yra, leis suvokti gilesnis žvilgsnis į tai, ką popiežius emeritas Benediktas XVI įvardijo kaip reliatyvizmo diktatūrą.

Reliatyvizmo kultas

Kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, reliatyvistai išpažįsta vieną didelę tiesą, jog tiesos nėra. Čikagos universiteto profesorius Allanas Bloomas rašo, kad aukštosios mokyklos dėstytojas praktiškai gali būti garantuotas tik dėl vieno dalyko, jog didžioji dalis studentų yra šventai įsitikinę, kad tiesa yra reliatyvi. Šitas teiginys jiems yra

akivaizdus kaip kad akivaizdu yra tai, jog du plus du yra lygu keturiems. Tiesos reliatyvumas jiems yra būtina laisvos visuomenės sąlyga. Istoriją reliatyvistai traktuoja itin primityviai. Anot jų, anksčiau žmonės klaidingai tikėjo tokiu dalyku kaip absoliuti tiesa, o iš to kilo ir karai, ir persekiojimai, ir vergija, rasizmas, ksenofobija ar šovinizmas. Moralinis absoliutizmas jiems yra pavojingas ne dėl klaidos galimybės, o dėl to, kad reiškia netoleranciją.

Savo ruožtu profesorius ir dabartinės kadencijos Europos Parlamento narys Ryszardas Legutko kritikuoja primityvius liberalus, kurie, gindami pliuralizmą, stoja į kovą su tuo, ką įvardija kaip monistines pasaulėžiūras. Trumpai tariant, tai yra tokios pasaulėžiūros, kurios iki šiol laikosi nuostatos, kad tiesa yra ne reliatyvi, o absoliuti. Į monistų gretas patenka ne tik Bažnyčios tėvai ir kiti didieji krikščionių mąstytojai, tačiau ir tokie filosofai kaip Sokratas ar Platonas, Aristotelis, Hegelis. Liberalai, anot R. Legutko, nesvarsto, ar konkreti teorija yra teisinga, ar klaidinga, ar tam tikra moralinė pozicija yra gera ar bloga. Jiems rūpi vienintelis klausimas, ar šios pozicijos yra politiškai saugios, ar ne. Šiuo atveju liberalai yra panašūs į marksistus. Pastarieji gynė vadinamąjį materializmą ir priešinosi idealizmui kaip nukrypimui, tuo tarpu liberalai, gindami pliuralizmą, stoja į kovą su monizmu. Kaip ir anksčiau aptarti A. Bloomo studentai, taip ir šie paviršutiniški liberalai yra įsitikinę, kad didžiąją dalį negandų pasaulyje sukelia tikėjimas absoliučia tiesa. Tokie žmonės vis dažniau įvardijami kaip fanatikai, tolerancijos priešininkai. Tik tolerancijos sąvoka tokiu atveju jau reiškia ne pakantą kito nuomonei net ir tokiu atveju, jei ji yra klaidinga, tačiau įsitikinimą, kad visos nuomonės yra vienodai teisingos. Kaip teigė Slavojus Žižekas, kiekviena „vertikalaus“ antagonizmo, kertančio socialinį kūną, samprata yra griežtai cenzūruojama. Jo nuomone, „vertikalus“ antagonizmas išverčiamas į „horizontalius“ skirtumus, su kuriais privalu sugyventi.

Klasikinė ir krikščioniškoji filosofija kalbėjo apie dorybes, o šiandieniai žmonės jau kalba tik apie vertybes. Čia verta aptarti kelis pamatinius mąstymo dorybėmis ir mąstymo vertybėmis skirtumus. Visų pirma – dorybių skaičius yra ribotas. Yra keturios kardinalios dorybės – protingumas, teisingumas, tvirtumas ir susivaldymas – bei trys dieviškosios dorybės – tikėjimas, viltis ir meilė. Tuo tarpu vertybių skaičius yra begalinis. Iš esmės vertybė yra tuščias indas, į kurį gali būti supiltas visoks turinys. Taigi galima kalbėti apie tam tikrą vertybių infliaciją. Vertybės ištrina aiškią skirtį tarp dorybių ir mirtinų nuodėmių, pastarosios, tarkime, egoizmas, tinginystė, apsirijimas, taip pat gali būti įvardijamos kaip vertybės, jei tik individas taip nusprendžia. Aišku, visa tai tiesiog būtų gražiau įpakuota, tarkime, kaip savirealizacija, noras įgyvendinti savo troškimus ar pan. Be to, mąstymas per dorybių prizmę ragina individą stiebtis dangaus link, nuolat tobulėti, siekti saviugdos. Tuo tarpu mąstymas vertybėmis siekia tą dangų nuleisti ant žemės. Vertybės yra nuo kiekvieno individo vertinimo, taip pat ir nuo užgaidų, emocijų priklausantis dalykas. Stiebtis niekur čia jau neprivalu, savo vertybinį rinkinį gali susidėlioti laisva nuožiūra, panašiai kaip prekių krepšelį supermarkete. Egalitarinis mąstymas, teigiantis, kad kiekvienas gali gyventi remdamasis savo žemėlapiu, yra nebepajėgus atsakyti į klausimą, kurios vertybės yra svarbiausios, kurių vertybių ugdymui turėtų būti skiriamas didžiausias dėmesys. Net ir tolerancija čia tampa paprasčiausiu abejingumu greta esančiajam. Taip pamažu išplaunamas visuomenę jungiantis dorinis pamatas.

Pats metas grįžti prie žemėlapių. Krikščioniškasis dorybių žemėlapis čia patiria

puolimą iš karto dviem frontais. Viena vertus, teigiama, kad šis žemėlapis yra atgyvena, nebetinka šiems laikams. Esą jis nuo mūsų nuslepia daug įdomių kelių, o kai kuriuos neteisingai vaizduoja kaip pavojingus. Esame raginami išsivaduoti, atmerkti akis, duoti laisvę savo valiai ir troškimams ir viską išbandyti. Esą kam aukoti šio pasaulio malonumus vardan anapusybės, kuri tėra iliuzija. Teigiama, kad žmogus neturi jokios prigimties, žmogus yra valia, kuri geba pati save apsibrėžti. „Jei žmogus iš esmės yra valia, jei žmogaus prigimtis yra būti valia, tada visa, kas jis buvo lig šiol, visa, kas jis yra šiandien, visa, kas jis bus rytoj, yra jo valios padarinys arba rezultatas“, – rašo P. Manent. Visa tai galime įvardyti kaip gundymą puikybe.

Kita vertus, katalikai dažnai vaizduojami kaip fanatikai, laisvės ir tolerancijos priešinkai. Tai antrasis puolimo frontas. Taip, tarp tikinčiųjų tikrai pasitaiko ir fanatikų, tikrai pasitaiko tų, kuriems artimo meilė yra svetimas dalykas, kurie mieliau ieško krislo brolio akyje nei pastebi rąstą savojoje, tačiau čia taikoma giliau – bandoma parodyti, jog laisvei priešiškas ir fanatizmą skatinantis yra pats krikščioniškasis mokymas su savo pretenzija į absoliučią tiesą. Esą fanatikai nėra nuokrypis, o tendencija. Pasaulis, kuriame viešpatauja reliatyvizmo diktatūra, yra alergiškas tiesai. Tokiame pasaulyje vietos yra nebent tokiam tikėjimui, kokį apibūdino Frankas, – užsidariusiam, besirūpinančiam tik bendruomene ir pamiršusiam anapusybę bei tiesą. Tačiau popiežius Pranciškus teigia, kad tokios Bažnyčios šiandien tikrai neužtenka. „Turime išvengti Bažnyčios dvasinio susirgimo, kai ji užsisklendžia savo pačios pasaulyje. Kai Bažnyčia tampa tokia, ji susergera. Tiesa, kad žengimas į gatvę reiškia incidentų riziką. Taip gali nutikti kiekvienam vyrui ar moteriai. Tačiau jei Bažnyčia liks užsisklendusi savyje, tai ji pasens. Ir, jei man reikėtų rinktis tarp sužeistos Bažnyčios, kuri žengia į gatves, ir sergančios bei savyje užsidariusios Bažnyčios, aš nedvejodamas pasirinkčiau pirmąją“, – tuomet dar kardinolo J. M. Bergoglio žodžius cituoja „La Stampa“. Tai iššūkis kiekvienam iš mūsų – būti atviros, artimo meilę praktikuojančios, eiti į gatves nebijančios ir galutinio tikslo – Dievo karalystės, o ne gerovės šioje žemėje – nepamiršusios Bažnyčios nariais. Jei tikime, kad Dievas per savo Sūnų mums įteikė tikrą ir teisingą žemėlapi, negalime laikyti jo tik sau, turime, nebijodami galimų susidūrimų, eiti į gatves ir dalintis juo su visais. •